

Varats patologi

– om att leva och inte leva ett liv som är verkligt

av Johan Eriksson

Psykologisk problematik är intimt förknippad med upplevelse av att inte leva ett verkligt liv. Psykopatologi, i alla dess former, är en varats patologi. Men vad innebär egentligen att vara verklig och levande?

Ett stort förhållande till realiteten är enligt Freuds teori inte bara ett utmärkande drag för psykosen, utan detta gäller även för neurosen – åtminstone till viss del (jfr Freud 1924a, 1924b). En grundläggande förutsättning för att överhuvudtaget kunna utveckla neuroser är enligt Freud att det psykiska livet har skiktats upp i dels en medveten del som är vänd mot realiteten och lyder sekundärprocessen, och dels i en omedveten del som innehåller de infantila önskeimpulser och den oförädlade libidinösa driftsenergi som utan att ta realitetens och moralens lagar i beaktande söker urladdning i enlighet med primärprocessen. Givet denna gränsdragning i det psykiska livet – som sker gradvis men som får sin tydligaste form i den så kallade "urbortträngningen" (1915) som Freud förlägger vid tiden för upplösningen av oedipuskomplexet – kan han vidare föreställa sig att medan utvecklingen av det personliga karaktärsdraget har sin grund i en lyckad bortträngning, så utvecklas neurosen ur en mindre lyckad bortträngning. Vissa förbjudna infantila önskeimpulser (låt säga oedipal aggressivitet) är så bristfälligt bortträngda, eller dåligt sublimerade, att de tillåts investera ett givet utsnitt av verkligheten (låt säga auktoriteter) med så pass oförädlad infantil laddning att psyket blir oförmöget att handskas med denna del av verkligheten (låt säga en konflikt med chefen på jobbet) med mindre än att utveckla den neurotiska symptom-

bildningen. Neurosens störda förhållande till realiteten har alltså formen av ett slags realitetsförvrängning.

I fallet med psykosen är emellertid det störda förhållandet till realiteten av så omfattande karaktär att begreppet realitetsförlust är mer träffande. I kraft av en bristande gränsdragning mellan de primär- och sekundärprocessstyrda delarna av det psykiska livet står vägen öppen för att vid en alltför smärtsam konfrontation med realiteten dra tillbaka de libidinösa laddningarna i global skala och på så vis släppa den kognitiva och känslomässiga investeringen i den allmänna verkligheten. Därmed representerar psykosen en djup regression tillbaka till vad Freud kallar för den primära narcissismens stadium. Psyket kollapsar in i sig självt och försöker därefter desperat återupprätta realitetskontakten och dess organiserande funktion genom att skapa en inte sällan rigid alternativvärld av hallucinatoriska vanföreställningar frammejslade på basis av det omedvetnas infantila önskeimpulser.

Även om man efter Freud inte alltid tänkt skillnaden mellan neuros och psykos på exakt samma sätt som han så är det på basis av denna distinktion som senare psykoanalytiker har kommit att tala om vissa psykopatologiska störningar i termer av "borderline". Som bekant är detta begrepp i dag vida etablerat långt utanför psykoanalysens kretsar, men inom dessa kretsar har begrep-

¹ Kernberg, citerad av Mats Leffler i dennes utmärkta presentation av Helene Deutsch i tidskriften *Arche* (2012, s. 77). I en svensk kontext har Clarence Crafoord (1986) använt sig av Deutschs artikel i sin förtjänstfulla diskussion av borderline.

pet grovt uttryckt kommit att beteckna en form av personlighetsstörning vars symptom-bild varken är av en tydlig neurotisk eller psykotisk karaktär. De som lider av borderline personlighetsstörning – de vars psykiska organisation ligger på gränsen mellan att vara neurotisk och att vara psykotisk – kännetecknas på ett övergripande plan av en bristande förmåga att hållbara eller ”hålla” sitt eget psykiska liv. Jag-strukturerna är bristfälligt utvecklade och instabila och därmed tenderar dessa personer att bli känslomässigt utagerande, impulsiva och labila. De använder sig av tidiga försvarsmekanismer som idealisering, klyvning och projektiv identifikation och utvecklar inte sällan paranoidea drag och hamnar lätt i djupa depressioner, missbruk och självskadebeteenden (jfr Kernberg 1975).

Den amerikanska psykoanalytikern Thomas Ogden säger på ett ställe att ”alla former av psykopatologi representerar en specifik typ av begränsning gällande individens kapacitet att vara fullt levande som mänsklig varelse” (1997, s. 26). Jag tror att det ligger mycket i detta. Psykos, neuros och borderline representerar i enlighet med denna tanke olika grader av brist vad gäller känslan av att vara verklig eller levande. Psykologisk problematik är intimt förknippad med upplevelse av att inte leva ett verkligt liv. Psyko-patologi, i alla dess former, är med andra ord en *varats patologi*.

Men vad innebär egentligen att vara verklig och levande? Vad är det som konstituerar själva den meningsmässiga kvalitén i att leva ett liv som upplevs vara ”verkligt”? Man skulle förstås kunna närma sig denna fråga från många olika håll, men jag tänker att den Freudianska metapsykologin erbjuder några privilegierade begreppsliga verktyg för att kunna utveckla ett övertygande svar på frågan. I korthet, och för att föregripa det som komma skall: upplevelsen av att leva ett verkligt liv konstitueras av en kombination av psykologiskt ”tryck” och psykologisk ”organisation” – *libidoorganisation*.

En av de första psykoanalytiska texter som uttryckligen tematiserade upplevelsen av att inte leva ett verkligt liv, och som gjorde

detta just med hjälp av Freuds metapsykologiska begreppsapparat, är den text av Helene Deutsch som är översatt i detta nummer av *Divan*: ”Några former av känslomässig störning och deras förbindelse till schizofreni”. Innan jag ger mig in i en närmare diskussion av libidoorganisation och verklighetsupplevelse tänkte jag börja med att kort kommentera själva huvudtemat för denna klassiska text.

”Som om”-personligheterna

Deutschs artikel publicerades första gången 1942 och Otto Kernberg har kallat den ”ett första grundläggande bidrag” till diskussionen av borderlineproblematik.¹ Artikeln är fokuserad kring en särskild typ av patienter som uppvisar vad Deutsch kallar för en ”som om”-personlighet (as if).

På ytan verkar dessa personer vara fullt normala och själva upplever de sig inte lida av någon specifik problematik. Deras sociala beteende avviker inte på något iögonfallande sätt, deras realitetsuppfattning uppvisar inget att anmärka på, deras kognitiva förmågor verkar vara intakta och de verkar inte i någon större utsträckning vara ansatta av ångest, depression eller neurotiska symptom. Ändå plågas inte sällan dessa personer, och deras närmaste omgivning, av en kuslig och svår-gripbar upplevelse av att det är något som inte stämmer.

När och om dessa personer kommer i behandling så upptäcker deras analytiker ganska snabbt att deras känslouttryck har något formellt över sig, att all inre erfarenhet är utesluten och att de relationer som dessa personer upprättar saknar genuin värme. De uppvisar liksom en försvagad känslomässig relation till världen, till andra och till det egna jaget. De verkar sakna normala affektiva band och normala affektiva gensvar. Deras sociala, emotionella och intellektuella uttryck är på ytan helt adekvata, men uttrycken karaktäriseras av en total brist på originalitet, idiom. Levandet faller sig liksom inte naturligt för dem. De har relationer *som om* de hade relationer; de skaffar barn och gör karriär *som om*

de skaffade barn och gjorde karriär; de älskar och skrattar *som om* de älskade och skrattade; de gråter och är deprimerade *som om* de grät och var deprimerade. Hela deras liv, säger Deutsch, ”präglas av bristande genuinitet och ändå utåt sett pågår ’som om’ det var komplett” (s. 5). De är som tekniskt välutbildade skådespelare ”som saknar den nödvändiga gnistan för att göra levande och trovärdiga rolltolkningar” (s. 6).

Denna tomhet präglar också dessa personers moraliska struktur. De saknar en moralisk identitet, i genuin mening. Deras etiska värden har inte internaliserats och integrerats tillräckligt för att anta en sant personlig karaktär och därmed kunna utgöra basen för ett moraliskt perspektiv, en moralisk *hållning* inom ramen för vilken saker och ting vinner mening och organiserar sig i termer av att vara intressanta, ovidkommande, viktiga, oväsentliga, sanna, falska, lockande, fränstötande och så vidare, en moralisk hållning utifrån vilken det blir möjligt att leva eller ”föra” sitt liv utifrån vad man bryr sig om, vad som engagerar en, vad man står för, vad man anser vara meningsfullt. ”Som-om”-personerna saknar på ett grundläggande plan principer. I stället reflekterar deras moral blott andras krav och förväntningar. De är mer väluppfosttrade än moraliska, kan man säga, och därmed ansluter de sig lätt till olika etiska och religiösa grupper och försöker genom denna yttre tillhörighet upprätta säkerhet i sin existens och ”ge innehåll och verklighet åt sin inre tomhet” (s. 7).

Deutsch är noga med att påtala att dessa personers pseudoaffektiva och pseudomoraliska karaktär inte ska förväxlas med kylan hos någon som på ett neurotiskt sätt är hämmad. Medan neurotikern bakom den ibland kalla ytan kan dölja ett differentierat känsloliv så grundar sig inte störningen hos ”som-om”-personerna på en bortträngningsakt. Vad det handlar om är i stället ”en reell förlust av objekt-laddning” (s. 6). Etiologiskt sett ligger därmed denna personlighetsstörning mer i linje med psykosen som i den Freudianska metapsykologins termer kännetecknas av ett globalt tillbakadragande av de libidinösa

laddningarna. Men samtidigt uppvisar dessa personer så pass tydlig realitetsanpassning och realitetsprövning att de omöjligen på ett otvetydigt sätt kan sägas vara psykotiska.

Men vad är det då som konstituerar den meningsmässiga kvalitén i att ”vara”, att leva ett liv som upplevs vara ”verkligt”? Deutsch närmar sig denna fråga med utgångspunkt i Freuds metapsykologiska begreppsapparat. Låt oss först stanna upp ett slag vid Freuds teorier.

Libidoorganisation

Det individuella erfarenhetslivets inre organisation är något som vi i egenskap av vuxna personer har en tendens att ta för självklart. Vi tar för självklart att vi är separata individer som lever i, och upplever, en verklig och substantiell värld som är strukturerad i rum och tid och som har en inneboende meningsmässig organisation. För Freud är detta emellertid långt ifrån självklart. Det är snarare själva gåtan: hur konstitueras den mänskliga subjektiviteten, den mänskliga världen och det mänskliga erfarenhetslivet?

Först och främst tänker sig Freud att vi teoretiskt måste postulera existensen av en *kraft*. I *Drömtydning* från år 1900 framkastar han som bekant den berömda tesen att ”ingenting annat än en önskan kan driva vår psykiska apparat att arbeta” (s. 510). Några år senare, i *Tre avhandlingar om sexualteori* (1905), börjar han i huvudsak använda termen ”drift” i stället för ”önskan” för att beteckna människans grundläggande kraftkälla. Denna grundtes i Freuds teori innebär förstås inte att det psykiska livet uteslutande skulle bestå av önskningar eller drifter som söker tillfredsställelse eller ”urladdning”. I stället säger hans tes att psykologiska förlopp och händelsekedjor väsentligen har en motivationell karaktär på så vis att de sätts i gång och organiseras utifrån driftönskningar och föreställningar om deras tillfredsställelse. Till exempel: att jag blev besviken för att det var så dåligt väder under de första veckorna av semestern och därför bestämde mig för att köpa en utlandsresa – grunden till detta

psykologiska förlopp (att en "besvikelse" gav upphov till ett "beslut" som genererade en "handling") var att jag önskade att det skulle vara fint väder under semestern. Utan denna önskan – om fint väder under semestern inte var något önskvärt – skulle det överhuvudtaget inte finnas något som genererade det psykologiska förloppet. Eller för använda ett annat Freudianskt grundbegrepp: utan "libidon", utan den libidinösa investeringen, det libidinösa trycket, så skulle världen och dess objekt sakna alla former av positiva värden i kraft av vilka någonting överhuvudtaget kan träda fram för subjektet och göra anspråk på dess uppmärksamhet. Utan libidon, driften eller önsknigen skulle inte världen och vårt sätt att vara i världen *angå oss*. I enlighet med detta kan Freud följaktligen, och på ett formellt plan, begreppsliggöra den psykiska utvecklingen i termer av att vara ett "organiserande av libidon", ett organiserande av *drifttrycket*.

Jag ska här inte rekapitulera Freuds välkända teorier om den libidinösa utvecklingens olika stadier, men som jag nämnde inledningsvis är det i kraft av den så kallade "urbortträngningen" (som Freud lokaliserar till upplösningen av oedipuskomplexet) som det psykiska livet skiftas upp i dels en medveten del som är vänd mot realiteten och lyder sekundärprocessen, och dels i en omedveten del som innehåller den oförädlade libidinösa driftsenergi som utan att ta realitetens och moralens lagar i beaktande söker urladdning i enlighet med primärprocessen. Denna skiktning är förstås inget som sker i ett slag och en gång för alla, och gränsen mellan "systemen" är och bör för alltid vara mer eller mindre genomsläpplig. Ett realitetsanpassat erfarenhetsliv helt utan kontakt med den infantila libidon skulle ju sakna det som i grund och botten gör världen önskvärd och meningsfull. Utan libidinös investering skulle världen sakna energetisk dragningskraft och därmed skulle vi sakna emotionell förankring i världen.

Oedipuskomplexets upplösning och de två grundformerna av psykisk aktivitet

Det viktigaste utvecklingspsykologiska steget i riktning mot ett skiktat psykologiskt liv med en sund libidinös genomströmning mellan systemen är alltså det som Freud kallar oedipuskomplexet och dess upplösning. Om vi, som Freud oftast gör, tar den lille pojken som exempel (jfr 1923, s. 322-330; 1924c): till följd av ett fantiserat kastrationshot kommer pojken att ge upp sina det oedipala dramat incestuösa och mordiska impulser för att i stället internalisera föräldrafigurerna och deras moraliska föreskrifter. Objektloadningarna ges upp och ersätts av en högre form av identifikation: de oedipala objektloadningarna avsexualiseras eller sublimeras genom att de dras tillbaka från de faktiska föräldrafigurerna och i stället används till att ladda upp, det vill säga "värdesätta", den framväxande psykiska formation som Freud i sin strukturella modell kallar "jaget" och som alltså till sin kärna består av internaliserade efterlämningar av föräldrafigurerna.

På så vis sker ett slags *libidinös stabilisering* av de gryende jag-strukturer som så smått börjat växa fram under de pre-oedipala utvecklingsfaserna. Och i kraft av denna identifikationsprocess kommer nu det oedipala dramat incestuösa och mordiska impulser att inom de högre utvecklade delarna av det psykiska livet kunna vinna sublimerad tillfredsställelse genom att barnet i stället lyckas leva upp till de krav som ställs från de differentieringar i det framväxande jaget i vilka samvetet, självobservationen och moralen har sitt säte – "överjaget" och "jagidealet".

Denna sublimerade drifttillfredsställelse representerar en övergång från vad Freud kallar primär narcissism till sekundär narcissism (1914). Libidon har nu börjat organiseras på ett sätt som gör att det högre systemet kommit att lyda *värdeskalor* som saknas i det lägre systemet: den typ av drifttillfredsställelse som för det primärprocessstyrda systemet framstår som snabbaste vägen till lust, framstår nu för det sekundärprocessstyrda systemet, inte bara som icke görlig på grund av hur realiteten råkar vara beskaffad, utan som *moraliskt otillåten* och därmed som något som ger upphov till olust. I och med den sekundära

narcissismens positiva uppladdning av överjaget och jagidealet skapas alltså en moralisk "motladdning" mot det lägre systemets amoraliska önskeimpulser, och därmed sker den urbortträngning som på ett tydligare sätt än tidigare skiftar upp det psykiska livet i primär- och sekundärprocessstyrda delar och på så vis också drar upp riktlinjerna för hur den sunda libidinösa dialogen mellan dessa delar bör och inte bör ske.

Libidons organisation vid tiden för upplösningen av oedipuskomplexet innebär följaktligen att en rudimentär moralisk identitet, en *karaktär*, så smått börjar växa fram. Det psykiska livet får ett "djup" av ett kvalitativt slag som det inte tidigare haft; det börjar anta karaktären av ett "själsliv". Det börjar skapas ett perspektiv, en personlig värdestruktur, inom ramen för vilket saker och ting organiserar sig, inte bara i termer av vad som kan och inte kan skänka driftsmässig tillfredsställelse, utan i termer av vad som är intressant, viktigt, förbjudet, fränstötande och så vidare. Barnet kan nu börja förhålla sig till sig själv, hamna i konflikt med sig själv, känna skuld för sina egna viljor och impulser.

Det är från och med nu som den libidinösa trafiken i det psykiska livet kommer att organiseras utifrån relationen mellan två *typer* eller två *former* av psykologiska aktiviteter – en progressiv form och en konservativ form. Å ena sidan har vi sådana aktiviteter (förskjutning, förtätning, överföring, sublimering, associationer...) som primärt lyder lustprincipen och som det utvecklade psyket tar till i syfte att på ett sublimerat eller kodat sätt tillfredsställa sina ursprungliga önskningar eller drifter. Vid tiden för formulerandet av sin drömlära menade Freud att dessa aktiviteter utför det så kallade "drömarbetet". Det handlar alltså om progressiva aktiviteter som ytterst syftar till att *kanalisera* de libidinösa krafterna. Å andra sidan har vi försvarsmekanismerna, eller försvarsstrategierna (bortträngning, klyvning, isolering, förnekande...), som primärt lyder realitetsprincipen och som det libidinöst pressade psyket tar till i syfte att upprätthålla jämvikten och den värdemässiga stabiliteten i den organisa-

tion som psyket har utvecklats till. Dessa är alltså aktiviteter som syftar till att fördämma och motladda driftslivet.

Verklighet – tryck och organisation

Båda dessa former av aktiviteter, och deras dialektiska samspel, är nödvändiga för det psykiska livets upprätthållande. Ett psyke som saknade den progressiva formen av aktivitet, och fullständigt dominerades av den konservativa formen, skulle inte ha någon kontakt med den grundläggande libidinösa källa som laddar upp livet och skänker det en intensitet, ett tryck. Och ett psyke som saknade den konservativa formen av aktivitet, och fullständigt dominerades av den progressiva formen, skulle inte ha något som skapar och upprätthåller en organisation i livet. I sitt dialektiska samspel skapar alltså de två formerna av psykisk aktivitet *tryck* och *organisation* – och tryck och organisation är enligt Freuds tänkande nödvändiga och konstitutiva ingredienser för att kunna leva ett liv som upplevs vara *verkligt*.

Denna tanke – att tryck och organisation är det i kraft av vilka våra upplevelser och erfarenheter vinner kvalitén av att vara verkliga – är egentligen ganska självklar. Mina handlingar, känslor, tankar, önskningar och förhoppningar får mening, värde, identitet och riktning inom ramen för den större meningsmässiga och värdemässiga organisation som "mitt liv" utgör (jfr Eriksson 2017, s. 134f). Jag har ett liv, ett "själsliv", bestående av ömsesidigt relaterade och meningsmässigt förbundna drömmar, minnen, kunskaper, intressen, ideal, föreställningar, förhoppningar, identifikationer etcetera, och det är inom ramen för detta liv, denna själsliga organisation, som mina partikulära och situationsbundna upplevelser och erfarenheter vinner en resonansbotten, eller ett "djup", och därmed blir *verkliga*. Dock räcker det alltså inte med organisation för att konstituera verklighet. Organisationen, mitt liv, måste ha mening *från ett första-persons perspektiv*, och det är här trycket kommer in i bilden. Det libidinösa trycket *förankrar oss i*

livet – emotionellt och kognitivt. Livet, organisationen, måste på ett eller annat sätt *angå oss*, betyda något, annars släpper förtöjningen i varat och vi driver i väg mot den prenatala tomhet varifrån vi kommer.

Det är alltså i termer av en bristande balans mellan tryck och organisation som vi kan förstå att psykopatologi, i alla dess former, i grund och botten är en *varats patologi*. Till exempel borderline personlighetsstörning: den bristande förmågan att hårbärgera eller ”hålla” sina psykiska upplevelser, som de personer som lider av denna störning visar upp, och som gör att dessa personer tenderar att bli känslomässigt utagerande och impulsiva och använda sig av primitiva försvarsmekanismer som idealisering, klyvning och projektiv identifikation, denna bristande förmåga grundar sig ytterst på upplevelsen av att inte leva ett liv som är verkligt. Den bristande känslan för sitt eget liv – den bristande *själv- eller livskänslan* – gör så att de partikulära upplevelserna liksom svävar omkring, saknar ”realiseringsfäste”, och personen blir oförmögen att på ett adekvat sätt *handskas* med upplevelserna och börjar i stället, psykologiskt, ”fäktat vilt omkring sig”.

Att introducera existensen

Den typ av personlighetsstörning (”As if”) som Helene Deutschs artikel handlar om är långt ifrån identisk med borderline personlighetsstörning såsom den snabbt tecknats här. Men hennes teorier om ”som-om”-personligheterna har ändå, som nämnts tidigare, lämnat avgörande bidrag till den psykoanalytiska diskussionen om borderline. Och detta gäller kanske främst när det kommer till Deutschs etiologiska resonemang. ”Som om”-personlighetens överklighetskänsla grundar sig på en *brist*, ”en reell förlust av objektladdning” som Deutsch säger, som ytterst måste spåras tillbaka till relationen mellan förälder och barn.

Deutsch menar i sin artikel att barnet, för att kunna utveckla ett normalt känsloliv, måste ”förföras i *realiteten* genom föräldrarnas libidinösa aktivitet” (s. 9). Det räcker

inte med att föräldrarna finns där och gör det de ska. Det räcker inte med att drilla barnet i vad som anses vara värdefulla beteenden. I sina omsorger och i sitt relaterande till barnet måste föräldrarna också, genom sin känslomässiga närvaro, *introducera existensen*. Deras omsorger måste vara känslomässigt levande för att på så vis etablera libidinösa attraktionspunkter runt vilka barnets driftsenergier kan organiseras och anta formen av begär, affekter, viljor, önskningar. Utan denna känslomässiga närvaro från föräldrarnas sida så menar Deutsch att oidipuskomplexet – som hon i Freuds efterföljd anser vara det mest avgörande steget i utvecklandet av personligheten – kommer att anta karaktären av ”en tom form vad beträffar verkliga personer och känslor” (s. 8). Barnet måste på allvar *känna av* moderns femininitet och faderns maskulinitet för att drifterna ska ladda upp den oidipala konstellationen med ett energetiskt tryck, ett tryck som sedan – i och med upplösningen av oidipuskomplexet – kan kanaliseras, organiseras och internaliseras i form av *verkliga, värdefulla* och *stabila* jag-strukturer (överjag och jagideal). Förutsättningen för en ”integrerad och enhetlig överjagsbildning”, säger Deutsch, ”ligger i starka oidipala objektladdningar” (s. 9). Utan dessa starka objektladdningar, som alltså föräldrarnas levande närvaro skapar, kommer ingenting att känslomässigt stå på spel i det oidipala dramat och barnet kommer inte att kunna utveckla ett eget perspektiv, en egen moralisk hållning och en värld där saker och ting har ett värde, en laddning. Barnet kommer i stället att utvecklas i riktning mot att bli (som tidigare citerats) som en tekniskt välutbildad skådespelare ”som saknar den nödvändiga gnistan för att göra levande och trovärdiga rolltolkningar”.

Det sanna och det falska självet

När det kommer till frågan vad det är som konstituerar den meningsmässiga kvalitén i att leva ett liv som upplevs vara verkligt så är det svårt att förbise Donald W. Winnicotts kraftfulla bidrag. Fokus för hans teoretiska

gärning ligger på frågan hur ett levande, vitalt och kreativt själv utvecklas, ett själv med en personlig stil och ett personligt förhållnings-sätt. På liknande sätt som Deutsch närmar han sig denna fråga utifrån den freudianska föreställningen om den psykiska utvecklingen som en libidoorganisation, och liksom Deutsch anser han att libidoorganisationens öde står att finna i den tidiga relationen mellan förälder och barn.

På ett ofta citerat ställe formulerar Winnicott slagkraftigt vad man skulle kunna kalla för en konstitutiv princip för existensupplevelsen: "Det som utgår från det sanna självet känns verkligt (senare gott), oavsett vad det är och hur aggressivt det är; det som sker i en individ som reaktion på omgivningens intrång känns överkligt, utan mening (senare ont), hur tillfredsställande det än må vara i sensuellt avseende" (1954, s. 282). Medan Freud postulerade existensen av en primär libido så tänker Winnicott att vad han kallar för det sanna självet är något som i rudimentär form finns från början av livet. Det sanna självet "uppstår ur livet i kroppens vävnader och kroppens naturliga funktioner, däribland hjärtats slag och andningen". Det sanna självet representerar de livsaktiviteter som inte springer ur en re-aktion på yttre stimuli, utan som är primära, aktiva, kreativa: "Den spontana gesten är det sanna självet i funktion". Det enda det sanna självet gör "är att samla upp alla detaljerna i upplevelsen av att vara levande" (1960a, s. 330).

För Freud är *desillusionen* det avgörande momentet i utvecklandet av verklighetskänslan: i takt med att barnet upptäcker att primärprocessens hallucinatoriska drifttillfredsställelse är just hallucinatorisk och inte reell, i takt med att barnet desillusioneras, så installeras realitetsprincipen i barnets psyke (jfr Freud 1919). För Winnicott är emellertid inte desillusionen det avgörande momentet, tvärtom. Utvecklingen av upplevelsen att vara *levande* i en *verklighet* förutsätter att barnet initialt, och under ganska lång tid, får leva i en illusion om att det själv skapar verkligheten. Den "tillräckligt goda modern" (*the good enough mother*) är den som hjälper

till i skapandet av denna illusion.

I sin omvårdande interaktion med det späda barnet kommer modern idealt sett att samla upp barnets spontana och utspridda förmimmelser och behovsytringar och låta dem på ett smidigt sätt komma till uttryck, finna tillfredsställelse, och därmed bli möjliga att upplevas och kännas *såsom verkliga*. Barnet är till exempel hungrigt och hallucinerar bröstets närvaro i enlighet med primärprocessen. Den goda och inklämmande modern kommer i denna stund att möta barnets hallucination med det verkliga bröstet. Barnets hallucination får en direkt "uppfyllelse" och fantasin om bröstet och det faktiska bröstet sammanfaller. På så vis upprätthålls illusionen av att inte behöva anpassa sig efter en hårdnackad verklighet, utan att i stället äga förmågan att skapa denna verklighet. Den kreativa och spontana livsytringen stöter inte alltför tidigt på motstånd som barnet måste reagera mot. Moderns lyhördhet garanterar att barnets konstitutiva och medfödda utvecklings- och integreringstendenser inte störs av vad Winnicott kallar "reaktioner på intrång". Idealt sett – och som en förutsättning för en sund form av desillusionsprocess – börjar barnet livet med att få *finnas till* och leva i en ostörd kontinuitet i varat. Med Winnicott: "Alternativet till att vara är att reagera, och reagerandet bryter kontinuiteten i varat och vållar utplåning. Att vara eller att utplånas är de båda alternativen. Den 'hållande' omgivningens huvudfunktion är därför att till ett minimum begränsa sådana intrång som spädbarnet måste reagera på, med påföljd att det personliga varat utplånas" (1960b, s. 153f).

Alltför stora brister i den "befrämjande omgivningen" (*facilitating environment*) kommer dock innebära att barnets inre och yttre liv blir någonting övermäktigt som barnet självt inte kan ta hand om och som därför hotar att liksom spränga barnets ännu sköra jag-strukturer. Som svar på detta hot – som en reaktion på intrång – kommer barnet att utveckla "en av *de mest framgångsrika försvarsorganisationerna* som syftar till att skydda det sanna självets kärna" (1954, s. 282). Det vill säga barnet kommer att utveckla ett prema-

turt, stelt och icke-vitalt pseudo-jag som till sin inre struktur är reaktivt och anpassligt och som ytterst syftar till att defensivt administrera kontakten med det inre och yttre livet – *det falska självet*.

Jag är långt ifrån den förste att påtala de tydliga parallellerna mellan Deutschs beskrivningar av "som om"-personligheten och Winnicotts karaktäriseringar av det falska självet. På liknande sätt som "som om"-personen i sin affektiva tomhet och i sin avsaknad av en fast kärna kommer att uppvisa "en ytterst flexibel beredskap att fänga upp signaler från yttrevärlden och forma sig själv och sitt beteende i enlighet med dem" (Deutsch 1942, s. 7),

på liknande sätt kommer en person som är dominerad av en falsk själv-organisation att i sin anpasslighet hela tiden jagas av känslan att livet i grund och botten är en lögn, att livet är överkligt, meningslöst. De personlighetsstörningar som Deutsch och Winnicott talar om är alltså ytterst att karaktärisera som *varapatalogier*: patologin handlar inte primärt om vad en person *gör* (handlar, tänker, känner), och *hur* personen gör det som han eller hon gör, utan om en brist i upplevelsen av att *vara*. Och varaupplevelsen måste komma först. Med Winnicott: "Jag är' måste komma före 'jag gör', annars har 'jag gör', ingen mening för individen" (1971, s. 200).

Litteratur

- CRAFOORD, C. (1986): *En bok om borderline*. Stockholm: Natur och kultur.
- DEUTSCH, H. (1942): "Några former av känslomässig störning och deras förbindelse till schizofreni". *Divan – tidskrift för psykoanalys och kultur*, nr 1-2/2018.
- ERIKSSON, J. (2017): "Att bli människa – om övervinnandet av oedipuskomplexet och etablerandet av det själsliga livets fundament". *Divan – tidskrift för psykoanalys och kultur*, nr 1-2/2017.
- FREUD, S. (1900): *Drömtydning*. *S.Skr II*. Stockholm: Natur och kultur 1996.
- (1905): *Tre avhandlingar om sexualteori*. *S.Skr V*. Stockholm: Natur och kultur 1998.
 - (1911): "Formuleringar om de två principerna för psykiska skeenden". *S.Skr IX*. Stockholm: Natur & kultur 2003.
 - (1914): "Introduktion till narcissismen". *S.Skr IX*. Stockholm: Natur och kultur 2003.
 - (1915): "Bortträngningen". *S.Skr IX*. Stockholm: Natur och kultur 2003.
 - (1923): "Jaget och detet". *S.Skr IX*. Stockholm: Natur och kultur 2003.
 - (1924a): "Neuros och psykos". *S.Skr VII*. Stockholm: Natur och kultur 2001.
 - (1924b): "Realitetsförlusten vid neuros och psykos". *S.Skr VII*. Stockholm: Natur och kultur 2001.
 - (1924c): "Oedipuskomplexets undergång". *S.Skr IX*. Stockholm: Natur och kultur 2003.
- KERNBERG, O. (1975): *Borderlinetillstånd och patologisk narcissism*. Stockholm: Natur och kultur 1983.
- LEFFLER, M. (2012): "Helene Deutsch – en presentation". *Arche*, nr 38-39/2012.
- OGDEN, T. (1997): *Reverie and Interpretation*. New Jersey, London: Jason Aronson Inc.
- WINNICOTT, D. (1954): "Metapsykologiska och kliniska aspekter på regression inom ramen för den psykoanalytiska situationen". *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur och kultur 1993.
- (1960a): "Förvrängningar av jaget i förhållande till det sanna och det falska självet". *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur och kultur 1993.
 - (1960b): "Teorin om relationen mellan förälder och barn". *Den skapande impulsen*. Stockholm: Natur och kultur 1993.
 - (1971): *Lek och verklighet*. Stockholm: Natur och kultur 2003.